

С.Д. ШАПЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ЮРИДИЧНА КВАЛІФІКАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ ТА ДЕЯКІ ЇЇ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Загальна характеристика юридичної кваліфікації. В межах даної доповіді юридична кваліфікація — у найбільш загальному її розумінні — розглядається як *визначення певним суб'єктом правового змісту окремої фактичної ситуації*. Таке розуміння дозволяє визнати її відносно самостійним соціально-правовим явищем, яке має власний («внутрішній») зміст і, водночас, взаємодіє (може взаємодіяти) з іншими компонентами соціально-правової дійсності.

Власний зміст юридичної кваліфікації, на наш погляд, розкривають наступні її характеристики:

1) юридична кваліфікація — це перш за все *процес* розумової діяльності суб'єкта, різновид оціночно-пізнавальної діяльності людини [1, 7—8];

2) кінцевий етап зазначеної діяльності призводить до конкретного її *результату*, який завжди формалізується і, тим самим, відокремлюється суб'єктом від власне діяльності (при цьому він, як правило, ще й певним чином об'єктивізується — проголошується, викладається в письмовій формі тощо); у такому вигляді зазначений результат стає — поряд з власне діяльністю — відносно самостійним компонентом юридичної кваліфікації;

3) як специфічний різновид оціночно-пізнавальної діяльності юридична кваліфікація має певний *філософський, логічний, психологічний та власне правовий (юри-*

дичний) зміст; зрозуміло, що в межах юридичних наук досліджується переважно останній, хоча в окремих роботах розглядаються і окремі філософські, логічні та психологічні аспекти юридичної кваліфікації (в основному — кваліфікації злочинів) [1, 196—226; 2, 69—103];

4) оціночно-пізнавальна складова (компонент) юридичної кваліфікації — це перш за все різновид розумової діяльності, що відбувається в межах *людської свідомості*; виходячи з цього *первинний предмет* юридичної кваліфікації — фактичні обставини з відповідним об'єктивним («реальним») змістом — трансформуються у відображену в свідомості суб'єкта («ідеальну») *інформаційно-оціночну модель* цих обставин; саме така модель і є *безпосереднім предметом* юридичної кваліфікації; при цьому в якості *первинних стандартів (орієнтирів)* оцінки такої моделі виступають певні *«фрагменти правової матерії»* (нормативні приписи, правові принципи, нормативні юридичні конструкції тощо); однак, будучи «перенесені» у сферу свідомості (правосвідомості), вони також набувають форми певних «ідеальних» моделей і саме такі *похідні моделі* виступають *безпосередніми орієнтирами* визначення правового змісту інформаційно-оціночної моделі фактичних обставин;

5) у найбільш загальному вигляді специфічний *правовий зміст* юридичної ква-

ліфікації утворюють: а) окремі етапи процесу розумової (оціночно-пізнавальної) діяльності людини (суб'єкта кваліфікації); б) формалізація її результату;

б) *окремими етапами* процесу оціночно-пізнавальної діяльності суб'єкта кваліфікації є: а) *зіставлення* інформаційно-оціночної моделі фактичних обставин з моделями відповідних правових орієнтирів; б) *вибір* тих правових орієнтирів, які, на думку суб'єкта, найбільш повно, точно і конкретно визначають правовий зміст зазначеної моделі; в) формулювання *конкретного висновку* щодо правового змісту окремої фактичної ситуації (даний висновок стає згаданим вище результатом оціночно-пізнавальної діяльності суб'єкта);

7) *формалізація* зробленого на завершальному етапі висновку щодо правового змісту окремої фактичної ситуації передбачає його виклад у *певній формі* (кількох формах); при цьому дотримання такої форми (форм) в більшості випадків пов'язане з виконанням відповідних техніко-юридичних правил.

Взаємодія окремих складових юридичної кваліфікації, перш за все її результату, з іншими компонентами соціально-правової дійсності надає їй певної *«зовнішньої» значущості*. В цьому плані — в залежності від специфіки таких компонентів і характеру взаємодії — можна вести мову, зокрема, про інформаційне, теоретичне, етичне і власне правове значення юридичної кваліфікації. У більшості випадків юридична кваліфікація поєднує в собі кілька з цих значень, однак, як правило, одне з них є пріоритетним.

Правового значення юридична кваліфікація набуває тоді, коли її складові пов'язані з реалізацією певних *правовідносин*. В цьому разі вона стає правовою (юридично значущою) дією, що включається у відповідну форму реалізації права. Певні особливості має юридична кваліфікація в межах такої форми реалізації права, як його застосування. Цими особливостями є: а) спеціальна (процесу-

альна) регламентація взаємодії оціночно-пізнавальної діяльності суб'єкта як складової юридичної кваліфікації зі «створенням» інформаційно-оціночної моделі фактичних обставин [3, 24—26]; б) обов'язкова «об'єктивізація» висновку щодо правового змісту окремої фактичної ситуації у відповідному правозастосовному документі; в) дотримання певної форми (кількох форм) такого висновку.

Наведена вище загальна характеристика юридичної кваліфікації дає можливість виділити окремі її аспекти, що мають загальнотеоретичне і, певною мірою, методологічне значення.

Специфіка «механізму» юридичної кваліфікації. Така специфіка проявляється у наступних його особливостях: а) «створення» інформаційно-оціночної моделі фактичних обставин не входить у зміст юридичної кваліфікації, а є лише необхідною її *передумовою* [4, 175—176]; в окремих випадках таку модель «створює» один суб'єкт, а здійснює юридичну кваліфікацію — інший; б) розумова діяльність суб'єкта юридичної кваліфікації в межах окремих її етапів відбувається в певних *логічних формах*, що «представляють» оціночно-пізнавальну природу такої діяльності; основними логічними формами процесу юридичної кваліфікації є відповідні форми традиційної формальної логіки, в тому числі таких її розділів, як логіка оцінок і логіка норм; водночас специфічний характер правових орієнтирів обумовлює необхідність використання особливих підходів так званої юридичної логіки, які в ряді випадків мають пріоритет перед окремими формами традиційної формальної логіки; в) в процесі юридичної кваліфікації на першому етапі зіставляються її *безпосередній предмет* та *безпосередні (похідні) правові орієнтири* (по суті, відповідні «ідеальні» моделі), а на останньому формулюється правовий зміст *первинного предмета* юридичної кваліфікації на підставі *первинних правових орієнтирів*; такий зміст фіксується і в межах формалізації вис-

новку, зробленого на цьому етапі суб'єктом юридичної кваліфікації.

Особливості «фактичного» змісту предмета юридичної кваліфікації. Ці особливості стають найбільш значущими у разі, коли юридична кваліфікація є елементом застосування правових норм. Зокрема, при розгляді кримінальної справи судом у сферу його оціночно-пізнавальної діяльності потрапляють три об'єкти, що мають «фактичний» зміст: а) «реальні» фактичні обставини (**юридичні факти**, первинний предмет юридичної (кримінально-правової) кваліфікації); б) інформаційно-оціночна модель фактичних обставин, відображена в матеріалах кримінальної справи (**«процесуальна» модель**, похідний предмет юридичної (кримінально-правової) кваліфікації); в) інформаційно-оціночна модель фактичних обставин як елемент свідомості судді (**«ідеальна» модель**, безпосередній предмет юридичної (кримінально-правової) кваліфікації).

Співвідношення між «фактичним» змістом зазначених об'єктів може бути різним і виражатися в таких, зокрема, варіантах: а) повна відповідність «фактичного» змісту всіх трьох об'єктів; б) невідповідність «фактичного» змісту «реальних» фактичних обставин та їх «процесуальної» моделі; в) невідповідність «фактичного» змісту «процесуальної» та «ідеальної» моделей; г) неможливість відтворити повний «фактичний» зміст «реальних» фактичних обставин у «процесуальній» моделі. Оцінюючи ці варіанти, можна зробити наступні висновки: 1) повна відповідність «фактичного» змісту «реальних» фактичних обставин та їх «процесуальної» та «ідеальної» моделей є оптимальним (найбільш прийнятним) варіантом для юридичної кваліфікації; 2) невідповідність «фактичного» змісту «реальних» фактичних обставин та їх «процесуальної» моделі при певних порушеннях щодо її «створення» є неприйнятною для юридичної кваліфікації і має бути усунена; така ж невідповідність — при дотриманні відповідних правил «ство-

рення» «процесуальної» моделі — може бути прийнятним (допустимим) варіантом для юридичної кваліфікації (в цьому разі «процесуальна» модель має пріоритет перед «реальними» фактичними обставинами); 3) невідповідність «фактичного» змісту «процесуальної» та «ідеальної» моделей фактичних обставин в принципі має розглядатись як неприйнятний для юридичної кваліфікації варіант; водночас не виключені окремі випадки, коли така невідповідність не справляє впливу на юридичну кваліфікацію і, відповідно, може бути допустимою; 4) неможливість відтворити повний «фактичний» зміст «реальних» фактичних обставин у «процесуальній» моделі має розглядатись як винятковий для юридичної кваліфікації варіант; його винятковість передбачає інший (особливий) характер висновку щодо правового змісту відповідної фактичної ситуації (такий висновок може бути своєрідною правозастосовною фікцією).

Основні варіанти вибору правових орієнтирів. Характер кореспондування (взаємодії) «ідеальних» моделей фактичних обставин і відповідних правових орієнтирів в процесі юридичної кваліфікації зумовлює вибір останніх за такими основними (узагальненими) варіантами: а) певні правові орієнтири, на думку суб'єкта, прямо передбачають відтворену в «ідеальній» моделі окрему фактичну ситуацію і між ними відсутні колізії чи конкуренція; в цьому разі вони і обираються в якості первинних правових орієнтирів; б) певні правові орієнтири, на думку суб'єкта, прямо передбачають відтворену в «ідеальній» моделі окрему фактичну ситуацію, однак між ними наявна колізія чи конкуренція; в цьому разі визначається, який з цих орієнтирів є пріоритетним, і саме він обирається в якості первинного правового орієнтиру; в) відтворену в «ідеальній» моделі окрему фактичну ситуацію, на думку суб'єкта, прямо не передбачає жоден з правових орієнтирів чи будь-яке їх поєднання; в цьому разі можливий вибір первинного правового орієнтиру (кількох

таких орієнтирів) за аналогією; на наш погляд, — всупереч буквальному змісту ч. 4 ст. 3 Кримінального кодексу України — така аналогія не виключена і при здійсненні кримінально-правової кваліфікації, якщо вона вирішує відповідну фактичну ситуацію на користь людини (особи); якщо ж в межах кримінально-правової кваліфікації вибір первинного правового орієнтира за аналогією погіршує становище людини, такий вибір слід визнати неприйнятним.

Список використаної літератури:

1. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев.

— М.: Юрид. лит., 1972. — 352 с.

2. *Наумов А.В., Новиченко А.С.* Законы логики при квалификации преступлений / А.В. Наумов, А.С. Новиченко. — М.: Юрид. лит., 1978. — 104 с.

3. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / С.А. Тарарухин. — К.: Юринком, 1995. — 208 с.

4. *Навроцький В.О.* Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. — К.: Атіка. — 1999. — 464 с.